

המהפכה הפמיניסטית המתמדת

המאבק להפלה חוקית וחופשית בישראל (1974-1977)

הפגנות פמיניסטיות למען הפלה חוקית וחופשית (צילום: קרול גוטר, אוסף מרשה פרידמן)

הצבעה לנשים. הגל השני היה בשנות השישים והשבעים של המאה ה-20. בינתיים כבר חוונו גל שלישי ואנחנו בעיצומו של הגל הרביעי. חוקי שוויון בתעסוקה, הגנה על נשים מפני אלימות וחוקים רבים נוספים נכנסו לתוקפם רק אחרי מאבקים פמיניסטיים ועדיין נשים רבות סובלות מאפליה, מהטרדה ומאלימות עקב היותן נשים. הנשים היהודיות שפעלו בארץ לטובת זכות הצבעה ושוויון לנשים בשנות העשרים והשלושים של המאה ה-20 לא תפסו את עצמן דווקא כפמיניסטיות, והפעילות הפמיניסטית המודעת החלה בארץ רק בשנות השבעים, ועד היום היא מצטיינת ביכולת בלתי נלאית להתנגד באופן פומבי למדיניות ממשלתית וחברתית הפוגעת בנשים. הדרך לעולם שוויוני ומיטיב היא ארוכה ומפותלת וכמעט שום

המהפכה הפמיניסטית כונתה על ידי פרופסור ישעיהו ליכוביץ "המהפכה החשובה ביותר בתולדות האנושות". המהפכה היא אירוע מתמשך, שנוגע לחיי כולנו. המהפכה הפמיניסטית משחררת מסטראוטיפים מגדריים ומאפשרת לנשים ולגברים (ולמי שביניהם), להיות מי שהם באופן חופשי. ואכן, מאבקים לזכויות נשים בעולם העבודה, בפוליטיקה, למען הזכות לבחור ולהיבחר, הזכות לשלוט בגופן של נשים והזכות לחיים ללא אלימות – הפכו לחלק מעולם המחאה והשינוי החברתי, כבר מעל מאה שנים. בהיסטוריוגרפיה הפמיניסטית מקובל לדבר על שני גלים עיקריים בפמיניזם. הראשון התרחש בסוף המאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20 ועיקרו היה מאבק למען זכות

ה

ד"ר חנה ספרן – חוקרת ופעילה פמיניסטית. לימדה באקדמיה ופרסמה מחקרים בנושאי פמיניזם ומגדר. חברה במרכז המחקר הפמיניסטי "ב'אשה לאשה" חיפה.

1924 (הספרייה הלאומית)

כריסטבל פנקהרסט ואוני קנדי, סופרג'יסטיות שמוחות בעד זכות הצבעה לנשים, אנגליה 1908

ביניהן על נושאים אינטימיים הקשורים לחייהן. בקבוצות אלו, עלה לראשונה הדיון בזכות להפלה ובצורך בשינוי חוק ההפלות שהגיע לישראל ישירות מן החוק המנדטורי ונתמך על ידי חוגים דתיים ושמרניים. הן זכו לתשומת לב ציבורית

מסוימת שהייתה ברובה שלילית וביקורתית.

עד שנת 1977 הוסדרו הפסקות ההיריון על ידי סעיף 175 לפקודת החוק הפלילי 1936. חוק זה שאסר על ביצוע הפלה מלאכותית היה מבוסס על סעיף בחוק אנגלי דרקוני שנחקק בשנת 1861. החוק זכה להתעלמות גורפת הן מצד המדינה, הן מצד הרופאים (וממיעוט של רופאות) שעסקו במתן שירותי הפלה לנשים ונהנו מהכנסה אסורה. על פי פסיקת היועץ המשפטי לממשלה לא נאכפו הוראות החוק אבל ביצוע הפסקת הריון נשאר אסור למעט מקרים מסוימים. באנגליה עצמה בוטל החוק ושונה כבר בשנת 1967. שינויים אלו שחלו בעולם המערבי בעקבות המהפכה הפמיניסטית, התנועות לשחרור לאומי והמאבקים למען זכויות האזרח הביאו רוחות של שינוי גם לארץ.

עוצמת המאבק בעד הפלה חוקית וחופשית מצביעה עד היום על החשיבות של המאבק הזה בפעילות הפמיניסטית, במיוחד על רקע ההימנעות של ארגוני הנשים הגדולים והוותיקים כגון נעמ"ת, ויצ"ו ואמונה, מהתערבות בניסוח החוק.

"הגוף שלי שייך לי"

מרשה פרידמן, אחת מחברות התנועה הפמיניסטית מחיפה, נבחרה לכנסת השמינית (1974-1977) במסגרת "רצ - התנועה לזכויות האזרח" שהקימה שולמית אלוני. מייד לאחר שנבחרה, התחילה תקופה חדשה בחיי התנועה הצעירה. לפי מקורות שהביאה חברת הכנסת מרשה פרידמן בפני הכנסת, ועדות רפואיות היו מאשרות כ-15,000 הפלות בשנה; כ-45,000 הפלות בלתי חוקיות היו מבוצעות על ידי רופאים בניגוד לחוק; ו-46 אחוזים מהנשים בארץ בשנות השבעים עברו לפחות הפלה אחת עד גיל 40. מחיר ממוצע של הפלה היה בין 1000 ל-2000 לירות, סכום שהיה הרחק מהישג ידן של נשים רבות. הפעולה הציבורית הראשונה שנעשתה על ידי התנועה הייתה החתמה על עצומה שקראה לכנסת לבטל את החוק האוסר על הפלה ולהפוך את ההפלה לחוקית וחופשית. חברות התנועה הקימו דוכנים בערים הגדולות והחתימו

הישג לא הביא את התוצאות שאליהן שאפו הפמיניסטיות בתחילת דרכן. כך קרה למשל במאבק נגד אלימות כלפי נשים, שאומנם זכה להכרה בחשיבותו, לחקיקה של חוקי הגנה לנשים ולהקמתם של מקלטים לנשים מוכות, אולם לא הביא למיגורה של האלימות כלפי נשים. על אף שההיסטוריה הפמיניסטית עתירת אירועים ונקודות ציון מרתקות, כגון המאבק לזכות בחירה של נשים בארץ, היא זוכה בדרך כלל להתעלמות, אינה כלולה בתוכנית הלימודים בבתי הספר ואינה נחשבת ראוייה לציון ולהתייחסות.

"האישי הוא פוליטי"

הפעילות הפמיניסטית המוצהרת והגלויה בארץ הובילה באופן ישיר ומיידי למחאות חברתיות לא מעטות ולפרויקטים יצירתיים שכללו את הקמתם של מקלטים לנשים מוכות (1977) ומרכזי סיוע לנפגעות תקיפה מינית (1978). המבט אל הגוף הנשי ועליו היה נושא מרכזי בביקורת הפמיניסטית. הפמיניזם הרדיקלי, שהיה אחד הזרמים המרכזיים בשנות השבעים, העמיד במרכז את הסיסמה "הגוף שלי שייך לי", וזו הניחה את היסוד למאבק על הזכות של האישה להפלה חופשית וחוקית.

הפמיניזם בשנות השבעים הפנה את מבטו אל הגוף הנשי ואל כל הכרוך בקיום האנושי ובצרכים של נשים ברמה האישית והאינטימית ביותר. זאת לא הייתה בריחה מן הפוליטי והחברתי אלא חיבור בין שניהם ברוח הסיסמה הפמיניסטית "האישי הוא הפוליטי".

התנועה הפמיניסטית התרחבה על ידי הוצאת עיתונים והצטרפות למאבקי נשים. מאבקים לדוגמה היו מאבקן של פועלות בית החרושת "עלית" שנאבקו למען תנאים הוגנים ושכר שווה לגברים, וכן המאבק על הקמתו של מעון לילדי סטודנטיות באוניברסיטת חיפה. התנועה הורכבה מנשים משלוש הערים הגדולות שהחלו להיפגש כדי לנתח את מציאות חייהן. קבוצות להעלאת המודעות, שהיו מורכבות ממספר קטן של נשים, נפגשו בבתי פרטיים והחלו לדבר

מרשה פרידמן

מרשה פרידמן (מימין) בהפגנה למען הפלה חופשית וחוקית, 1975 (צילום: קרול גוטר, אוסף מרשה פרידמן)

הפגנה בעד זכות הנשים על גופן, מאי 1979 (צילום: סער יעקב, לע"מ)

את העוברים והשבים. העצומה זכתה להצלחה ונאספו יותר מ-30,000 חתימות בעד ביטול החוק. ההפגנות בזכות הפלה חופשית זכו לתשומת לב ציבורית והסיסמה "הגוף שלי שייך לי" הפכה לחלק חשוב מקמפיין זה.

במקביל הניחה פרידמן על שולחן הכנסת הצעה שלה לתיקון חוק דיני עונשין, שבה הציעה לאפשר לאישה הפסקת הריון לפי רצונה ב-12 השבועות הראשונים של ההיריון. היא עשתה ככל יכולתה כדי לגרום לדיון ציבורי אוהד לשינויים שהציעה, ולגייס חברי/ות כנסת כדי שיתמכו בהצעת תיקון החוק שלה. בעקבות מסקנות ועדת גבאי שהתמנתה כדי להמליץ על שינוי בחוק ההפלות, הונחה הצעה נוספת על שולחן הכנסת, הצעה שאסרה על הפלה, והתירה אותה רק בתנאים מיוחדים. שתי הצעות התיקון לחוק הובאו לדיון ראשוני במליאת הכנסת ב-10 בפברואר 1976 והועברו לדיון בוועדה. לאחר הדיון בוועדה שבו התעלמו מההצעה לתיקון החוק של פרידמן, התקבלה ההצעה של מפלגת העבודה (המערך) שזכתה לתמיכה נרחבת בכנסת.

הדיונים במליאת הכנסת ובוועדות, שנמשכו לסירוגין מאוגוסט 1974, לא התמקדו בזכות האישה על גופה בפרט ולא בזכויות האדם בכלל. הנושא שהעסיק את הדוברים גם לא היה קשור לעמדתה של הדת היהודית להפלות אלא לחשיבות העליונות הדמוגרפית של הרוב היהודי בארץ. לא פחות מרכזית הייתה התקווה שהחוק יעזור להוריד את מספר ההפלות של השכבות המבוססות (האשכנזיות) ולהעלות את מספר ההפלות של השכבות המוחלשות (המזרחיות) בחברה. האיום הדמוגרפי כלל תפיסה גזענית של האימהות המזרחית, כי לפי התפיסה, על כל אישה יהודייה (אשכנזייה) ללדת ככל שתוכל וללא קשר לרצונה. אלו היו הנימוקים העיקריים שסביבם התנהל הדיון בכנסת ובעיתונות. כפי שהראו יאלי השש (2004), וקארין כרמית יפת (2019), מאחורי הדיון על חוק ההפלות בשלביו השונים עמדה תפיסה שהבחינה בין אימהות "ראויות יותר" ואימהות "ראויות פחות". חברת הכנסת מרשה פרידמן הסבירה זאת באופן ישיר ובוטה

בדבריה בעת דיון בכנסת:

חוק זה אינו מיועד להרחיב את חרותה של האשה, או לכבד את רצונה וזכותה לתכנן את הריונותיה. הוא מיועד להביא לתוצאות דמוגרפיות מפוקפקות. הוא נסיון להקטין את מספר הילדים הנולדים למשפחות מבני עדות המזרח ולהגדיל את מספר הילדים של משפחות מבני עדות אשכנז. הטענה הזו קשה, וקשה להשמיע אותה אולם היא האמת הלא-נעימה שמסתתרת מאחורי החוק. (ד"כ 79, 1244, 'התשל"ז)

"האישה גברת לגופה"

אך לא זאת בלבד. אלא שגם האינטרסים הכלכליים של הגניקולוגים הכתיבו את היחס לתיקון לחוק. בפברואר 1976 התפרסם בעיתונות גילוי הדעת של החברה הישראלית למיילדות וגניקולוגיה, שהיו חתומים עליו חמישה מחשובי הרופאים. הגניקולוגים הודיעו בו שהם דוחים את הצעת החוק, מפני שהיא נותנת חופש רב מדי לנשים, והודיעו שיסרכו לשתף פעולה אם החוק יתקבל. המודעה עוררה כעס רב. העובדה שבנוסף להתנגדות לחוק בחרו הגניקולוגים לדבר על בריאות נשים וגופן ללא השתתפות נשים בכלל, הביאה את הנשים להחליט על קיום מחאה שתתנהל בכנסת גניקולוגים. הפמיניסטיות ראו בכך עדות נחרצת לאינטרסים הכלכליים של הגניקולוגים והזדמנות להתנגד לעמדת הגניקולוגים בפומבי.

ב-23 ביוני 1976 נפתח כנס הגניקולוגים במלון הילטון בתל אביב ובמהלכו הפמיניסטיות מחו בתוקף נגד הכוונה להגביל את הזכות להפלה חופשית וחוקית. הן טענו שלא יתכן לדרוש בגוף האישה ובאיבריה האינטימיים ללא הנשים עצמן. מכיוון שלא הוזמנו לכנס ולא הורשו להיכנס למלון, הן מצאו דרך עקיפה להיכנס לאולם המליאה, הניפו כרזות וצעקו סיסמאות שאותן הכינו מראש "בריאות נשות ישראל

מחאת נשים בפרנקפורט, מרץ 2017

הוולד, סיכון חייה או בריאותה של האישה וסעיף שאיפשר הפסקת הריון בגלל נזק שעשוי להיגרם לאישה או ילדיה בגלל תנאים חברתיים קשים, לרבות מספר רב של ילדים. סעיף זה כונה "הסעיף הסוציאלי". בשנת 1980 בעקבות הסכם קואליציוני בין "הליכוד" ל"אגודת ישראל" בוטל ה"סעיף הסוציאלי" ולא הוחזר עד היום.

ההצעה הרדיקלית של פרידמן שנתנה לאישה זכות על גופה ושמטרתה הייתה לאפשר הפסקת הריון על פי רצונה של

האישה עד השבוע ה-12 נדחתה לחלוטין על ידי התיקון שהתקבל. מרשה פרידמן והחברות הפמיניסטיות המשיכו להתנגד לו באופן נחרץ. כיום ידוע לכל שהיה זה הסדר שאינו ניתן לביצוע ולאכיפה על פי לשונו הרשמית. אי לכך חלק גדול מההפלות המבוצעות בישראל לא מתבצעות כלל על פי חוק אלא על ידי עקיפתן שמשמעותה "פרקטיקות עוקפות חוק ונגישות להפלות שאין עמה צדק" (נ' רימלט, 2016, עמ' 415).

המאבק שהחל בשנות השבעים עם תחילתה של הפעילות הפמיניסטית בארץ לא הסתיים עד היום והוא אחד המאבקים הבולטים והחשובים לאורך השנים. מדובר במאבק לשינוי חברתי שעובר דרך הגוף של הנשים. הדרישה לזכות על הגוף היא גם דרישה לזכויות אדם ומחאה נגד גזענות. כדי להגיע לבעלות עצמית על הגוף והפריון, נשים נאלצות לעבור דרך שכבות של שיח חברתי לאומני וגזעני. זו דוגמה מצוינת לקשר שבין מאבקי שחרור. לכן מחאה נגד החוק על איסור הפלות היא גם מחאה על מהות הסדר חברתי ושליטה בו.

זכותה של אישה להפלה חוקית, חופשית ובטוחה שוכנת עדיין בליבו של הדיון בזכויות אדם ונוגעת גם בהשפעת הדת על המדינה אשר אליהן חוברות שכבות של אפליה ושל חוסר צדק. מכיוון שהמדינה הצליחה ליצור מעין סטטוס קוו בנושא, נדרשה השתקה של נושא ההפלות ולא נמצא כוח ציבורי שהיה מוכן לצאת למאבק חדש. הדרישה הפמיניסטית, ששמה את גוף האישה ואת רצונה במרכז הדיון על הזכות החוקית והחופשית להפלות, ממשיכה להיות אקטואלית ורלוונטית עד ימינו אלו בעולם כולו, והמאבק עליה עדיין לא נגמר. ◆

או בריאות חשבונות הבנק", "זכות בחירה חופשית לאשה", "אין כמו כוח הכסף כדי לקבוע את גורלנו" "אני לא בית חרושת לתינוקות" "אין דבר בעולם עצוב יותר מילד בלתי רצוי" "האישה גברת לגופה", "הגוף שלי שייך לי", "לא לכסף שחור" ו"בחירה חופשית, הפלה חוקית". סיסמאות אלו הביעו במדויק את מקור ההתנגדות לעמדה של אגודת הגניקולוגים, שראו במצב הקיים של איסור גורף על הפלות מקור הכנסה חשוב ואת גוף האישה כרכוש הלאום.

הנשים ניסו להשמיע את דבריהן בפני כנס הגניקולוגים אבל זכו להתנגדות רבתית מהרופאים עצמם שאחד מהם (פרופ' רנצו טואף) אף שפך קנקן מים על ראשו. השומרים ניסו להוציא את הנשים מן האולם ולבסוף הגיעה המשטרה והוציאה אותן בכוח. הן נלקחו לתחנת המשטרה ושחררו בערבות. האירוע גרם לעניין רב בציבור והדיון בהפלות היה שיחת היום. הכניסה של 11 נשים ובתוכן ח"כ מרשה פרידמן לכנס זכתה לתגובות רבות בציבור היהודי בישראל והביאה למודעות שהסיבות העומדות מאחורי הוויכוח על הזכות להפלה חופשית וחוקית אינן שייכות לנושא זכויות נשים או לגופן כלל ועיקר.

החברות הפמיניסטיות שיזמו את המחאות וההפגנות הציעו שיח שאינו דמוגרפי ולאומני ולא מפלה וגזעני. המחאה שלהן הייתה ממוקדת בזכות האישה על גופה ובזכויות האזרח של נשים. האישה, הן טענו, איננה כלי לצרכים הלאומיים של העם היהודי ואין אישה אחת טובה מרעותה. הן חשפו בפני הציבור את השוביניזם ואת הגזענות הכפולה של חברי וחברות הכנסת מחד ושל הדיון הציבורי מאידך. שוביניזם כלפי נשים וגזענות כלפי ערבים וכלפי הציבור היהודי המזרחי. בנאומה בכנסת סיכמה מרשה פרידמן את הדיון בטענה החשובה והעקרונית ש"בעלות האישה על גופה הוא תנאי הכרחי לשחרור האישה [...] התנגדות לתיקון זה היא התנגדות לעקרונות השוויון בין המינים" (ר"כ 75, תשל"ו, עמ' 1399).

בסופו של דבר, בשנת 1978 נכנס לתוקפו "חוק לתיקון דיני עונשין (הפסקת הריון) תשל"ז 1977" ובו הוחלט לאשר הפסקת הריון רק במקרים הבאים: גיל האישה (מתחת ל-18 ומעל ל-40), הריון מחוץ לנישואים, מום של

לעיון נוסף

1. ד' אמיר, הפלות כסוגיה מושקת בישראל, רסלינג, 2015.
2. ק"כ יפת, "מזרחיות, מגדר ומשפט: על אורחות אימהות ומזרחיות בדיני הפל"י(ה)", עיוני משפט, מ"א, 2019, עמ' 689-772.
3. ח' ספרן, לא רוצות להיות נחמדות, פרדס, 2006.
4. מ' פרידמן, גולה בארץ המובטחת, ברירות, 1990.
5. נ' רימלט, "מנגישות חלקית, שאין בה צדק לחקיקה צודקת: לקראת פרדיגמה חדשה של הפסקת הריון בישראל", עיוני משפט, ל"ט, 2016, עמ' 415-479.
6. י' השש, "כמה ילדים זה שמחה? מין, מעמד ועדה במדיניות הילודה בישראל 1962-1974", עבודת גמר לקבלת תואר מוסמך, אוניברסיטת חיפה, 2004.